

MISSA

SCALA ARETINA

FRANCESC VALLS

1702

LA GRANDE CHAPELLE

DIRECCIÓ: ALBERT RECASENS

UNA PRODUCCIÓ DE

FESTIVAL DE MÚSICA
ANTIGA DELS PIRINEUS

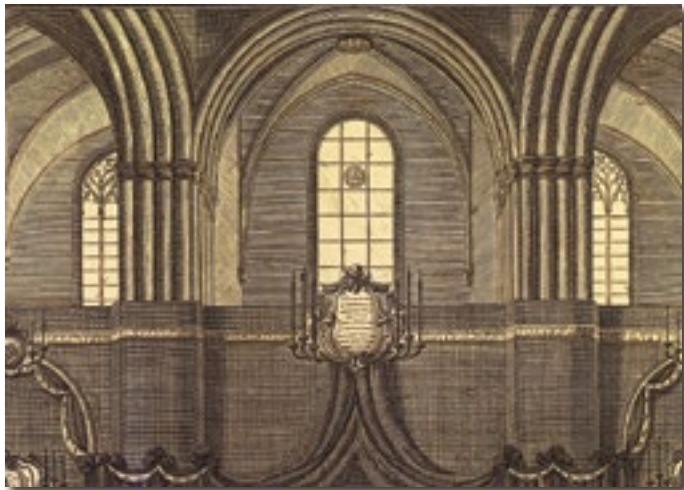
GENER 2013

FëMAP

EL COMPOSITOR

Francesc Valls (ca. 1671-1747), fou un mestre de capella, teòric i compositor català que s'ha de comptar entre els més rellevants i influents del seu temps. A cavall de l'estil barroc sever i de les noves tendències musicals que arribaven d'Europa, la seva personalitat musical deixà una forta empremta en la història de la música catalana i hispànica.

No es coneix amb certesa on va néixer, on es va formar ni quins foren els seus mestres. Les primeres notícies documentals de les quals tenim constància certa el situen a Barcelona. La seva activitat musical es desenvolupà sobretot a la catedral de Barcelona, centre amb el qual mantindria un vincle fort i constant al llarg de tota la seva vida. El 17 de desembre de 1696, quan feia pocs mesos que havia oposat al magisteri de capella de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, fou nomenat mestre de capella coadjutor de la seu barcelonina, quan encara estava actiu el seu antecessor en el càrrec, Joan Barter.

Catedral de Barcelona. Gravat calcogràfic de Francesc Tramullas (1761).
Biblioteca de Catalunya

El 1706, Valls passà a ser mestre de capella titular. Es va mantenir en aquest càrrec fins al moment de la seva jubilació, el 22 de febrer de 1726. Fou durant aquest període de trenta anys quan desplegà una immensa activitat creativa

i compongué la major part de les més de sis-centes obres que se li coneixen. La major part del seu catàleg de composicions és de caràcter religiós. Les obres litúrgiques en llatí (misses, salms, motets, responsoris...) destinades al culte regular de la catedral de Barcelona constitueixen una part molt important de la seva producció, però també escrigué un nombre molt notable de composicions destinades a cerimònies religioses marcades per un fort accent civil o polític, mirall de les convulsions històriques que li va tocar viure a Catalunya durant els primers decennis del segle XVIII.

La posició privilegiada de Francesc Valls com a titular de la capella de música més important del país no el podia deixar al marge d'aitals esdeveniments. És en aquest context que Valls va contribuir, amb la seva música, a la magnificència de diverses celebracions festivo-propagandístiques, promogudes ara pel Consell de Cent, ara per la Diputació, les dues principals institucions polítiques presents a la ciutat.

Autor tant d'obres a diversos cors en la tradició del segle XVII, com de *tonos humanos i villancicos* que apunten ja vers els nous horitzons sensibles i estètics del segle XVIII, Valls ocupa un lloc central en l'evolució de la música hispànica de la seva època. No hi ha dubte que Valls fou, en certa manera, el compositor que millor encarnà la superació dels models encarcarats encara molt vigents a la península i el que de forma més decidida apuntà vers una modernitat que, a poc a poc però amb fermesa, s'estava imposant arreu d'Europa. En la seva copiosa producció, tant en llatí com en romanç, es pot observar l'evolució estilística que el dugué d'una inicial afeció als models conservadors de la música sacra peninsular, a una altra manera de fer molt més permeable a les innovacions i novetats que venien d'Itàlia i Àustria.

Però al marge de la seva extensa producció musical, el nom de Francesc Valls està a

l'epicentre de la més important controvèrsia estètic-musical de l'època, en realitat una polèmica amb un rerefons polític. Una gosadia harmònica introduïda pel mestre Valls en el Gloria de la seva *Missa Scala Aretina* —escrita bastants anys abans, el 1702— va encetar l'any 1715 una llarga i agra disputa en la qual van intervenir més de cinquanta compositors i mestres de capella d'arreu de la península i també alguns músics estrangers.

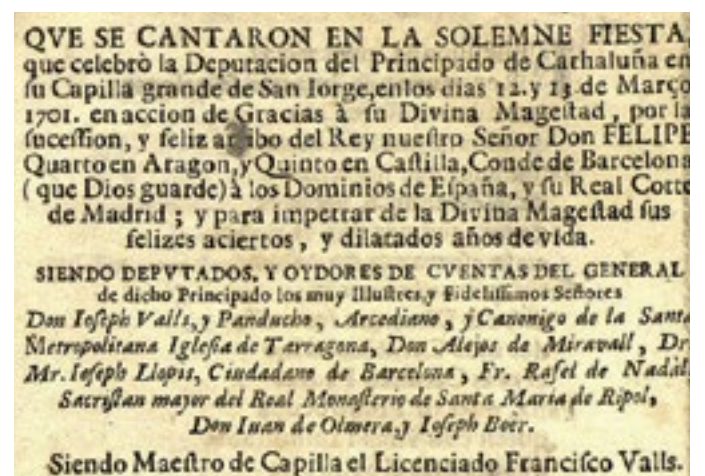
Fons de la GUERRA DE SUCCESIÓ. Universita Pompeu Fabra.

L'any 1719 Valls, partidari declarat de l'arxiduc Li de la causa austriacista, fou represaliat pel bàndol filipista amb l'expulsió del seu càrrec. Sis anys més tard, després de la signatura del Tractat de Viena (1725), Valls fou restituit però de poc li va servir aquesta reparació. Just l'any següent, quan tan sols tenia cinquanta-cinc anys, una edat en la qual la major part de mestres de capella contemporanis ni tan sols somniaven a retirar-se,

va demanar la jubilació, qui sap si empès també per les circumstàncies polítiques del moment.

Un cop retirat, allunyat ja de les obligacions del magisteri de capella, esmerçà tots els esforços a treballar en un tractat teòric dedicat a la composició musical, intítulat *Mapa Armónico Práctico*, que s'ha conservat manuscrit. Completat ja el 1735, el *Mapa Armónico* és una obra gegantina en la qual Valls demostra tenir un bon coneixement de les autoritats clàssiques en l'art de la composició musical (Giuseppe Zarlino, Pietro Cerone), i del treball dels seus contemporanis, tant dels hispànics (Pedro Paris y Royo, Pedro de Ulloa, Vicente Tosca) com els d'altres parts d'Europa (Jean-Philippe Rameau, Arcangelo Corelli, Benedetto Marcello, André Campra). L'obra, monumental i farcida d'exemples musicals extrets de les seves pròpies obres i de les d'altres mestres, pren en consideració tant els principis bàsics del contrapunt i la composició tradicionals com els recursos de l'estil modern en l'escriptura per a veus i instruments.

La major part de la seva obra musical conservada, de la qual ell mateix va fer un inventari abans de donar-la testamentàriament a la catedral de Barcelona, es troba actualment a la Biblioteca Nacional de Catalunya.

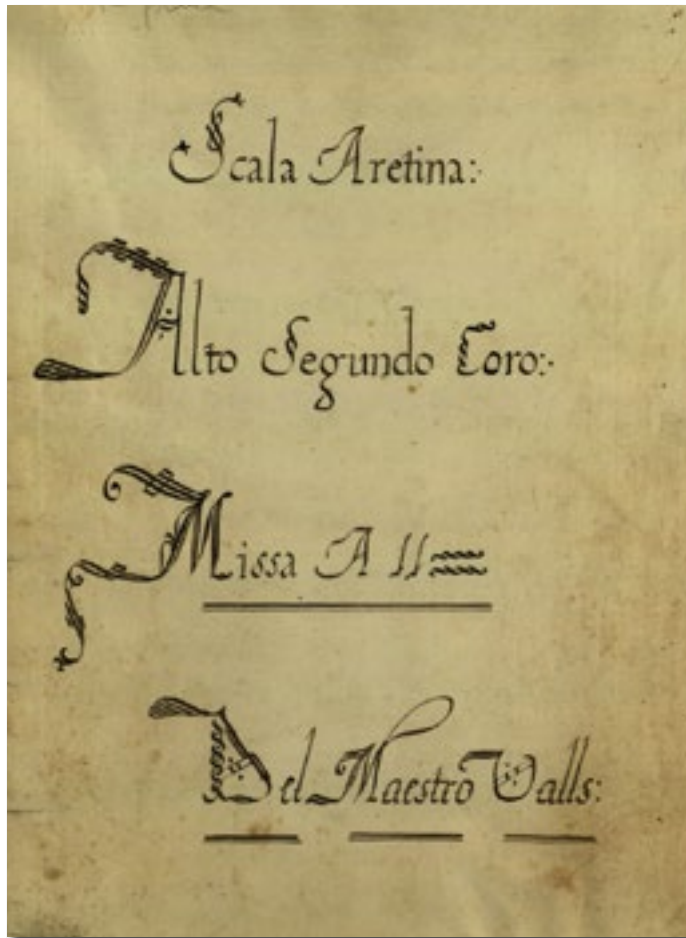
Fons de la GUERRA DE SUCCESIÓ, Universitat Pompeu Fabra.

LA MISSA SCALA ARETINA: UNA OBRA CONTROVERTIDA

De totes les misses que Valls va escriure al llarg de la seva carrera, n'hi ha una que ha gaudit d'una notorietat molt especial. Es tracta de la *Missa Scala Aretina*, cèlebre per l'aferriada polèmica que va generar. La missa fou probablement escrita l'any 1702, data que es repeteix en diverses parts del manuscrit musical de la Biblioteca de Catalunya. No es coneix del cert per a quina ocasió, però s'ha apuntat que fos amb motiu de la clausura de les Corts Catalanes que aquell any va presidir Felip V. L'obra, escrita per a un dispositiu vocal i instrumental ampli (tres cors vocals i un quart cor instrumental amb violins i un ben nodrit acompanyament) es va seguir executant i van afegir-s'hi nous instruments. Segons alguns cronistes, s'interpretà novament per celebrar la victòria de l'arxiduc contra les tropes borbòniques a la batalla d'Almenar el 1710.

La missa *Scala Aretina* està escrita en estil Lpolicoral, tot fent intervenir en la composició les condicions acústiques de l'església o espai arquitectònic en la qual s'ha d'interpretar. Musicalment està basada en l'escala de sis tons (hexacord) de Guido d'Arezzo —d'aquí ve el seu nom, *Scala Aretina*— que actua com a *cantus firmus*. Valls utilitzà l'escala ascendent i descendent d'aquestes sis notes com una mena de nexa a partir del qual desenvolupar el material melòdic amb grans dosis d'enginy. La partitura combina recursos propis de l'escriptura musical més escolàstica i rigorosa, com la doble fuga del *Kyrie* inicial o els abundants passatges en contrapunt imitatiu, amb una altra molt més moderna caracteritzada per la presència d'altres seccions melòdiques amb papers destacats per als solistes del primer cor, la presència de violins, o els atreviments harmònics que apareixen aquí i allà de forma recurrent.

Una d'aquestes gosadies harmòniques convertí aquesta obra en una de les més famoses del barroc hispànic i, sense cap mena de dubte, una de les més discutides. En una entrada de la veu del Tiple II, sobre les paraules "*miserere nobis*" del *Gloria*, Valls introduí un interval dissonant de 9a sense preparar. Aquest gest no va ser del tot comprès ni acceptat per una part de la professió musical i, al cap d'uns anys, encetà una polèmica acalorada en què intervingueren un nombre impressionant de detractors i partidaris d'aquesta llicència estètica. Els polemistes autors de les diverses "censures" ho consideraven un ultratge imperdonable a les regles tradicionals de la composició, que jutjaven immutables. Però Valls dominava a la perfecció aquestes regles rigoroses i el conjunt de l'obra ho exhibeix i demostra amb escreix. En aquest punt concret, com el mateix Valls s'encarregà de defensar anys més tard en el seu *Mapa Armónico*, la dissonància s'ha d'entendre com una ampliació de la paleta de recursos expressius a l'abast del compositor i al servei de la música. L'actitud és la mateixa que va haver de defensar, un segle abans, Monteverdi contra les crítiques d'Artusi.

Portada Missa Scala Aretina, 1702. Biblioteca de Catalunya

La controvèrsia començà el 1715, un cop resolt el conflicte successori a la corona espanyola amb la capitulació de la capital catalana davant l'exercit borbó, la guerra finalment acabada i Francesc Valls emplaçat en el bàndol perdedor. En aquell moment un mestre de capella de la catedral de Granada, Gregorio Portero, de clara adscripció borbònica, denuncià públicament en un opuscle l'atreviment de Valls. En els anys següents i fins al 1737, proliferaren les rèpliques i contrarèpliques en defensa d'una o altra posició. Més de cinquanta músics de tota la geografia hispànica, i també altres personalitats estrangeres com el napolità Alessandro Scarlatti o el portuguès Pedro Vaz Rego aportaren les seves opinions i polemitzaren en un reguitzell d'opuscles que la impremta s'encarregà de difondre. En el debat, en principi de caràcter estrictament professional i centrat en aquell passatge concret, darrere la disputa musical, s'amagava un posicionament polític, fàcilment detectable a la llum de la biografia i de la distribució geogràfica dels polemistes. De fet, la discussió va anar pujant de to i, a més de tractar la suposada "falta" de Valls, es començaren a discutir qüestions estètiques i ideològiques de caràcter molt més general.

la llibertat creativa i expressiva del compositor. El posicionament estètic de Valls es concretà en les opinions expressades en el seu *Mapa Armónico*, on afirmava: "¿Qué son las reglas en las artes, sino instrumentos y medios para lograr el fin de ellas? Es el fin la regla de las reglas, y como se logre aquél han de ceder y callar éstas como criadas."

La denominada "controvèrsia Valls" es convertí en una de les disputes estètico-musicals més notòries del segle XVIII hispànic. Allí es posaren de manifest, per primer cop, de forma persistent i amb una gran difusió, els posicionaments enfrontats i irreconciliables, en el terreny musical, però també en l'ideològic i polític, de les "dues Espanyes": la de les forces conservadores i reaccionàries enfrontades a qualsevol intent de transformació i progrés.

Missa Scala Aretina, 1702. Biblioteca de Catalunya.

Cap altre músic en la història musical del país ha estat objecte d'una disputa tan virulenta i persistent entre els partidaris de l'obediència a les regles tradicionals de la música i els partidaris de

Miguel de Ambiola. Portada Disceptacion musica. Biblioteca Nacional de España

L'OBRA DE VALLS EN EL CONTEXT HISTÒRIC I CULTURAL

El context històric que envolta la figura de Francesc Valls és un dels factors clau a l'hora d'analitzar la seva producció musical i, en concret, un element essencial per entendre la polèmica generada a l'entorn de la *Missa Scala Aretina*. De fet, les diverses convulsions polítiques que marcaren aquest període varen tenir un clar reflex en el món cultural. Un clar exemple d'aquest fet es troba en els canvis en les celebracions festives i religioses i el caràcter polític que varen adquirir durant aquest període.

Arxiduc Carles d'Àustria

Els interessos enfrontats entre els diversos factors polítics del país afavorí la programació d'aquestes celebracions amb una clara finalitat

propagandística. L'alliberament de Barcelona després de signar la pau amb França (1697), l'arribada de Felip d'Anjou a Madrid i la seva estada a Barcelona (1701-1702), l'entrada de l'arxiduc Carles d'Àustria a la ciutat (1705), el seu retorn a Barcelona i el seu casament amb Elisabet Cristina de Brunsvick-Wölffenbuttel (1710), la victòria austriacista en la batalla d'Almenar (1710) o la coronació de l'arxiduc com a emperador del Sacre Imperi Romanogermànic (1711) constitueixen només alguns dels fets que proveïren l'excusa per a demostracions festives amb intencionalitat política.

L'arxiduc Carles, molt afeccionat a la música, havia arribat acompanyat per instrumentistes i cantants austríacs i italians i establí la seva cort a Barcelona. Des del principi s'esforçà a organitzar una capella musical, la direcció de la qual l'encarregà al napolità Giuseppe Porsile. Aquest fet capgirà completament la vida musical de la ciutat. Una de les principals aportacions de la capella de música de l'arxiduc fou l'arribada per primer cop de l'òpera italiana: el 1708 s'estrenava a Barcelona l'òpera *Il più bel nome*, d'Antonio Caldara. Francesc Valls, pel càrrec que ocupava, havia de mantenir una relació molt freqüent i fluida amb els músics de la capella de l'arxiduc i això li facilità la familiaritat amb la música italiana de l'època.

Els canvis polítics del moment però, no només emarcaren l'estil de Valls com a compositor, sinó que també influïren en la seva vida professional com a mestre de capella de Barcelona. Francesc Valls no va mantenir-se al marge del conflicte i es posicionà com a partidari de l'arxiduc Carles. La seva filiació austriacista va fer que el nom de Valls figurés a la llista dels "Officials Ecclesiàstichs extrañats per orde del Rei", i va ser expulsat de la capella i exiliat.

LA RELLEVÀNCIA DEL PROJECTE

El 2014 es commemora el 300 aniversari del final de la Guerra de Successió i és precisament per aquest motiu que la recuperació de la *Missa Scala Aretina* de Francesc Valls esdevé especialment rellevant. I ho és perquè molts dels posicionaments, de les respostes i de les actituds que s'observaren en relació a aquesta obra en el moment de la seva composició i difusió, ressonen encara en la realitat del moment actual, com si el pas d'aquests 300 anys no hagués aconseguit desdibuixar el fil de la memòria.

Considerat per molts historiadors com un dels primers conflictes bèl·lics globals a causa de la implicació de les més importants potències europees de l'època, la Guerra de Successió va sacsejar la Catalunya de principis del segle XVIII. Des del 1702 fins el 1714 dos models ideològics i polítics enfrontats, l'absolutisme monàrquic de matriu borbònica d'una banda, i les potències marítimes i comercials aliades amb l'imperi austríac de l'altra, dirimien la seva capacitat d'influència, i també les seves aspiracions hegemòniques, sobre el futur d'Europa. El 1713, el Tractat d'Utrecht va posar fi a aquest conflicte, però els catalans van continuar lluitant per defensar les seves lleis i constitucions fins la capitulació de Barcelona l'11 de setembre de 1714. Durant aquest dilatat període, del 1702 al 1714, tot el país es va veure sotmès al dolor de la guerra. El setge de Barcelona fou especialment cruent i la resistència èpica, però no ho foren menys els de les ciutats i places que havien anat caient abans: Lleida el 1707, Tortosa el 1708 o Girona el 1711 són només alguns dels esglaons previs que van acabar amb la presa de Barcelona i la pèrdua definitiva de les llibertats nacionals de Catalunya.

No obstant, al marge del desenllaç de la guerra, de les consideracions polítiques inherents a un període i unes circumstàncies històriques i de presa de posició personal molt concretes i particulars, que hi són en el cas del

declarat austriacisme de Valls, el que manté vigent l'actualitat de la *Missa Scala Aretina* i la controvèrsia que originà és, a més la indiscutible qualitat musical de l'obra, el conflicte ideològic entre dues concepcions de l'art i, en definitiva, de la vida.

D'una banda, les veus dels que es mostren disposats a modernitzar i adaptar el que calgui a les noves situacions i necessitats (estètiques en el cas que ens ocupa, però l'actitud és fàcilment extrapolable a qualsevol altra dimensió de l'activitat humana, sense deixar de banda la política). De l'altra, les dels que s'amaguen immòbils rere regles i lleis "inqüestionables", "immutables" i "intocables", incapaços de reconèixer que una regla, una llei és tan sols el producte d'un moment històric precís, un artefacte tan efímer com els humans que el van construir, necessàriament conjuntural i, doncs, caduc. Ahir, com avui.

Missa Scala Aretina, 1702. Biblioteca de Catalunya

LA GRANDE CHAPELLE

La Grande Chapelle és una formació de referència dins del panorama de la música antiga, gràcies a l'equilibri de les seves versions -que posen l'accent sobre les veus- i al rigor musicològic de les seves interpretacions. Fundada l'any 2005 per Àngel Recasens i dirigida actualment per Albert Recasens, La Grande Chapelle ofereix una nova visió del gran repertori vocal hispànic, sempre de la mà d'experimentats solistes internacionals de diverses procedències. Aquesta heterogeneïtat en la plantilla constitueix un segell distintiu del conjunt, que fuig de la uniformitat tímbrica i dona prioritat absoluta als relleus sonors. Des dels seus inicis, l'ensemble ha dut a terme meticolosos treballs de recuperació del patrimoni musical gràcies als quals s'ha guanyat el respecte del públic, les institucions i la crítica.

La Grande Chapelle ha actuat als principals cicles i festivals d'Espanya i Europa. Des de l'any 2005, l'ensemble va iniciar una ambiciosa sèrie d'enregistraments i va crear el seu propi segell discogràfic, Lauda Música, amb el qual ha editat tretze discs fins al moment. Per la seva qualitat i solvència artística, els discs de La Grande Chapelle / Lauda han obtingut guardons i premis nacionals i internacionals de reconegut prestigi en el món de la música antiga, com "l'Orphée d'Or"

(Academia del Disc Líric de París, el 2007 i el 2009), el "Premi al Segell de l'any" dels "Prelude Classical Music Awards 2007" (Holanda) "5 de Diapason", CD Excepcional de Scherzo, etc. Ha rebut el I Premi FestClásica, per la seva contribució a la interpretació i recuperació de la música inèdita espanyola durant el 2010. Recentment el seu CD sobre "La festa de Pasqua a Piazza Navona" ha estat guardonat amb el "Preis der deutschen Schallplattenkritik" (PdSK), el prestigiós Premi de la Crítica Discogràfica Alemanya, a la categoria de Música Antiga i el "Critic's Choice" (selecció de la crítica) de la cèlebre revista anglesa *Gramophone* (desembre 2012).

Albert Recasens, director musical de l'ensemble, és un dels directors i musicòlegs més reconeguts de l'estat. Recasens va començar els seus estudis sota la direcció del seu pare, el pedagog i director Àngel Recasens i va perfeccionar els seus coneixements a l'Escola de Música de Barcelona, al Conservatori de Bruges i al Reial Conservatori de Gant, on va estudiar direcció, cant coral, història de la música i composició. Paral·lelament va estudiar musicologia i va doctorar-se a la Universitat Catòlica de Lovaina, amb una tesi sobre el compositor del s. XVIII Antonio Rodríguez de Hita.

ELS MÚSICS

FORMACIÓ

Eugenia Boix, *soprano*
Erika Escribá, *soprano*
Helen Neeves, *soprano*
Lídia Vinyes Curtis, *soprano*
Franz Vitzthum, *contratenor*
Gabriel Díaz Cuesta, *contratenor*
Christopher Field, *contratenor*
Johan Linderoth, *tenor* (TBC)
Albert Riera, *tenor*
Elies Benito, *baríton*
Javier Jiménez Cuevas, *baix*

Violins

Lidewij van der Voort
Judith Steenbrink

Violone

Marta Vicente

Clarins

Heinrich Bruckner
Siegfried Koch

Fagot

Joaquim Guerra

Arpa

Maria Christina Cleary

Orgues positius

Hermann Stinders
Marta Klimczyk

Albert Recasens, *director*

PROGRAMA

Francesc Valls (1665?-1747): Missa Scala Aretina

Salm: *In honorem beatissimae Mariae Virginis*, a 8 amb violins

MISSA SCALA ARETINA, a 11, amb violins i clarins

Kyrie

Kyrie eleison, a 11

Christe eleison, a 7

Kyrie eleison, a 11

Gloria

Gloria in excelsis Deo, a 11

Gratias agimus tibi, a 11

Qui tollis, a [7]

Quoniam tu solus Sanctus - Cum Sancto Spiritu, a 11

*Lliçó: *De lamentatione Ieremiae Prophetae*, a 8

*Responsori: *Sancta et immaculata*, a 8

Credo

Credo in unum Deum, a 11

Et incarnatus est, a 4

Crucifixus, a 11

Et resurrexit, a 11

Et ascendit, a 11

Et in Spiritum Sanctum, a 11

*Tono al Santíssim: *En el misterioso circo*, a 4 amb violins

Motet: *Plorans ploravit*, a 4

*Motet a solo: *Surrexit Pastor bonus*, amb violins

Sanctus

Sanctus, a 11

Benedictus qui venit (cant pla)

Hosanna in excelsis, a 11

*Sequència: *Lauda Sion*, a 8

Agnus Dei, a 11

*Villancet a Sant Tomàs d'Aquino: *Sombras cobardes*, a 12 amb violins i clarins

*Recuperació musicològica – Estrena en temps moderns

CRÈDITS

Producció: Festival de Música Antiga dels Pirineus

Producció executiva: Violeta Amargant i Josep Maria Dutrèn

Assessorament musicològic i redacció de textos: Màrius Bernadó

Disseny Gràfic: Cooking Room Dsign

Contacte: violeta@femap.cat - (0034) 646 37 99 88

Interpretació: La Grande Chapelle

Direcció: Abert Recasens

Coordinació artística: Ana Ibáñez

AMB LA COL·LABORACIÓ DE:

 **Biblioteca
de Catalunya**

Universitat de Lleida

Comissió de
Commemoracions

SÀPIENS